

Inledning: Bekönade känslor

Lena Marander-Eklund & Birgitta Meurling

I *Nationalencyklopedin* kan man läsa att känsla, som psykologisk term, är detsamma som emotion. Vidare kan man inhämta att en känsla är ett tillstånd såsom rädsla, vrede, glädje eller sorg samt att känslor har ett objekt; de riktas mot något eller någon. Det kan exempelvis handla om något man är rädd för. Vanligen upplevs känslor under en begränsad tidsrymd, men liknande tillstånd av längre varaktighet och ”med mer oklart objekt kallas stämningslägen”. Så långt *Nationalencyklopedin*.¹ Att känslor som forskningsfält är relevant även för kulturforskare torde vara uppenbart. Det är också mycket riktigt ett fält som intresserat etnologer och folklorister sedan länge, vilket folklivsarkiven vittnar om.

Föreliggande nummer av *Nätverket* består av publicerade föredrag från sessionen *Bekönade känslor* vid 31:a Nordiska etnolog- och folkloristkongressen (NEFK09) i Helsingfors.² Idén till sessionen föddes som ett resultat av den forskning kring kulturella perspektiv på emotioner som forskargruppen kallad KPFF har haft på agendan. KPFF består av Tove Fjell (universitetet i Bergen), Charlotte Hagström (Lunds universitet), Susanne Nylund Skog (Stockholms universitet) och Lena Marander-Eklund (Åbo Akademi). Ett uttryck för intresset för emotioner var sessionen *Filed emotions* på SIEF:s 9:e kongress i Derry, Nordirland sommaren 2008. Då koncentrerades intresset på hur emotioner uttrycks i arkiverat material och hur dessa emotionsuttryck kan tolkas. Eftersom intresset för hur emotioner kan tolkas kulturanalytiskt har visat sig vara relativt stort fortsatte arbetet på detta tema, denna gång med fokus på kön och i samarbete med Birgitta Meurling (Uppsala universitet).

Sessionen *Bekönade känslor*, som samlade totalt fjorton forskare från de nordiska länderna, fokuserade på hur kvinnlighet och manlighet skapas i relation till känslor. I sessionen utgick vi från tanken om att det i vår tid görs ofta en uppdelning mellan män och kvinnor, manligt och kvinnligt, med utgångspunkt i känslor. Kvinnor anses vara mer känsliga, ha mer kontakt

med sina känslor och uttrycka dem bättre än män. Kvinnor konstitueras på så vis ofta som känsligare och känsligare än män, vilka oftast konstitueras som mer förnuftsstyrda och logiska än kvinnor. Kvinnor uppmanas lära sig tygla och förstå sina känslor, män i att uttrycka och kommunicera dem. Samtidigt har i vår tid känslor fått en allt större auktoritet. De förstås som autentiska och legitimeras därför allt ifrån mänskliga val och beslut, till erfarenheter och handlingar. Känslan tycks ha övertagit blicken och seendets auktoritet. I sessionen ville vi diskutera och utmana föreställningar om kön och känslor, det vill säga föreställningar som handlar om hur kvinnligt och manligt skapas i relation till känslor. Utgångspunkten togs i olika empiriska fält med förhoppning om ökad kunskap om hur föreställningar om kön och känslor blir till, utmanas och omförhandlas.

Föredragen på sessionen grupperades enligt teman i tre grupper: Den första var upplevelser av bekönade känslor där bland annat barnfrihet och de känslor som fenomenet skapar i omgivningen behandlades. Det andra temat var spel och performans. Här kan nämnas spelande mammor som exempel och de känslor som uppfattas som tillåtna i samband med spel. Den tredje gruppen handlade om hierarkier. Här kan analysen av dokusåpan *Hells Kitchen* ges som exempel, där ilskan kan ses som ett verktyg i skapandet av och upprätthållandet av hierarki och manlighet (se vidare not 3).

Sessionen samlade ett stort antal föredragshållare och en talrik publik under två dagar. Sammantaget kan sägas att sessionen var givande och belyste framställningar av bekönade känslor på ett varierande sätt. Att studera känslor i folkloristiska och etnologiska sammanhang är egentligen ingenting nytt. I till exempel folkloretexter framställs i hög grad vad vi är rädda för, vad vi helighåller eller vad vi anser att är komiskt. Ändå kan man säga att känslor och vad dessa känslor gör i relation till kön inte alla gånger bildat en utgångspunkt för de studier som gjorts. I denna session framkom tydligt att känsla och kön länkas samman och att känslor skapas på olika sätt i relation till manlighet och kvinnlighet. Ett exempel på detta var Mikael Sarelins föredrag om framställningen av manlighet inom Black metal-scenen förkroppsligat i Krigaren – en performativ maskulinitet med muskler, svett och blod samt inverterad kristen symbolik.

¹www.ne.se (2010-03-28)

²Kongressen med temat *Byggstenar* arrangerades vid Helsingfors universitet och hölls den 18–22 augusti 2009. Ledare för sessionen var Birgitta Meurling och Lena Marander-Eklund

Föredragshållarna erbjöds att publicera sina föredrag i tidskriften *Nätverket*. De föredragshållare som hörsammade erbjudandet var Ingrid Birce Muftuoglu, Hilde Danielsen, Katarina Ek-Nilsson, Anna Johansson, Agneta Lilja, Birgitta Meurling samt Susanne Nylund Skog. Föredragen på sessionen hölls dels på nordiska språk, dels på engelska. Av denna orsak är också artiklarna i detta nummer av *Nätverket* skrivna på dessa språk.³ Förutom bidrag från den nordiska etnolog- och folkloristkongressen publicerar vi också en artikel utanför temat, nämligen Rita Elgenstiernas artikel om den sista familjen som bodde på Skoklosters slott.

Känslotemat visade sig vara en ingång till de mest skiftande empiriska material, metoder och frågeställningar. Agneta Lilja inledde sessionen med föredraget "Under den kärva ytan" – om män, arbetsliv och känslor", där hon presenterade sin studie av dödsrunor från 1900- och 2000-talen med särskilt fokus på manliga forskare och män i näringslivet. Känslor visar sig vara betydelsefulla i de maskuliniteter som beskrivs, antingen som något att visa eller att undertrycka. Här finns också vissa skillnader knutna till de olika fält som männen i fråga representerar. Susanne Nylund Skog presenterade och analyserade i "Att skriva från döden. Känsla och kön i en berättelse om Förintelsen" ett manuskript skrivet av en kvinna, som överlevde Förintelsen, men vars mor och dotter omedelbart gasades ihjäl vid ankomsten till Auschwitz. Berättelsen, som berör läsaren starkt, kretsar kring dotterns korta liv och är att betrakta som ett vittnesbörd inom ramen för genren Förintelseberättelser. Birgitta Meurling diskuterade i "Känslor på museer – tankar kring ett forskningsfält" utifrån exemplen Museum of Free Derry och Löfstad slott hur framkallandet av känslor kan användas på olika sätt i museisammanhang. "Känslotekniken" kan fungera som ett pedagogiskt instrument, men kan också användas i kommersiellt syfte och balansgången mellan pedagogiska och kommersiella intressen kan stundtals vara svår.

Katarina Ek-Nilsson diskuterade i sitt inlägg "Lucia och Lilith, gestaltningar av ond och god kvinnlighet" luciatraditionen, som kan spåras till sinsemellan mycket olika källor. Helgonberättelsen om det sicilianska helgonet Sancta Lucia är för de flesta en relativt välkänd källa, medan en mindre känd torde vara Lucia-gestalten i den judiska mytologin, där Lucia blir synonym med

Lilith, Adams första hustru. Även nutida judisk-feministiska tolkningar av Lilith som symbol och förebild är intressanta i sammanhanget. Anna Johansson presenterade i "Kön, känslor och känslouttryck i berättelser om självskada" ett textmaterial hämtat från en rad internetfora, där personer som skär sig diskuterar självskada. Ofta bekräftas här traditionella föreställningar om kvinnor, män och känslor, men ibland ifrågasätts också konventionella uppfattningar om kön och vilka känslor och känslouttryck som är acceptabla och möjliga för vem.

Ingrid Birce Muftuoglu diskuterade i sitt föredrag "Overførbar kjønnskreativitet. Guttejenter og feminister" hur begreppet pojkflicka tycks fungera strategiskt, när kvinnor som var aktiva i den norska kvinnorörelsen på 1970-talet, skall beskriva sin politiska aktivitet vid denna tidpunkt. Identiteten som pojkflicka inrymmer en "könskreativitet", som tillåter informanterna att experimentera med föreställningar och manlighet och kvinnlighet. Hilde Danielsens föredrag, "The liberated woman and the housewife in 1970s", anknöt till samma tema och tidsperiod som den Muftuoglu diskuterade, nämligen kvinnorörelsen i Norge på 1970-talet. Danielsen visade bland annat hur bilden av hemmafrun aktivt användes av kvinnorörelsen, som något att ta spjärn emot och avstånd från. I kampen för frigörelse och emancipation beskrevs hemmafrun och hennes roll som begränsad och begränsande, en bild som förvisso inte alla kvinnor kände igen sig i. Den stereotypa bilden användes dock strategiskt som motbild till en annan bild, nämligen den av den frigjorda och självständiga 70-talskvinnan som förverkligade sig själv.

Utanför temat publicerar vi en artikel om "Sveriges vackraste slott", nämligen Skokloster vid Mälaren.⁴ I "Det vanliga och det särskilda. Om Skoklosters slott som ett mångtydigt rum" skriver Rita Elgenstierna om familjen von Essen, som var den sista familj som bebodde slottet innan det såldes till svenska staten. Under perioden 1947–1967 bodde Hermine och Rutger von Essen på slottet med sina fem barn och Elgenstierna diskuterar det faktum att familjen i press och intervjuer beskrivs dels som vilken familj som helst, dels som annorlunda och särskild. "Vanligheten" tycks ha framträtt som särskilt värdeladdad – och i vissa fall eftersträvsvärd – i en miljö, som präglas av allt annat än vanlighet.

Lena Marander-Eklund är docent i folkloristik och akademilektor vid Åbo Akademi. *Birgitta Meurling* är universitetslektor och docent i etnologi vid Uppsala universitet samt docent i folkloristik vid Åbo Akademi.

³Övriga föredragshållare var: Tove Ingebjørg Fjell ("Emotional expressions in written questionnaires on the topic of childfreedom"), Karin Salomonsson ("To look good is to feel good" – stil, kön och känslor i personlig rådgivning), Charlotte Hagström ("Frustrated Mom Kills Dragon. Motherhood, Emotions and Computer Games", tills. med Jessica Enevold), Nina Wittendorff ("Riktige mænd spiller da poker!". Oplevelser forhandlinger og forskydninger af det maskuline i spillets rum"), Mikael Sarelin ("Krigaren och transvestiten. Emotioner och kön inom finsk black metal"), Minna K. Haapio ("Invisibly shaken, quietly breaking" – Emotional Male in Country Music) samt Gabriella Nilsson ("Ilska, manlighet och hierarki"). Några av dessa föredragshållare har publicerat sina bidrag i andra tidskrifter/samlingsvolymmer.

⁴Skoklosters slott vann hösten 2009 omröstningen om Sveriges vackraste slott i tidningen *Queen* (www.livrustkammaren.se/default.asp?id=6681). Slottet byggdes 1654–1668 för Carl Gustaf Wrangels räkning.